

Христина Турецька, кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка

Ілона Тимчук, студент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка

УДК 615.851.82

Особливості сприймання музики юнаками з різними акцентуаціями характеру

У статті здійснено теоретичний аналіз особливостей сприймання музики та її впливу на психіку людини. Емпірично досліджено особливості сприйняття музики юнаками з різними акцентуаціями характеру. Встановлено особливості зв'язків окремих параметрів сприйняття музики, а саме – лад, ритм, темп та вербальні асоціації. Виявлено те, яким напрямом надають перевагу юнаки з різними акцентуаціями характеру.

Ключові слова: акцентуація характеру, психологія музики, сприйняття музика.

The article presents a theoretical analysis of characteristics of music perception and its impact on the human psyche. Empirical features of music perception youths with different accentuation of character. The peculiarities of individual relations parameters of music perception - order, rhythm, tempo and verbal associations. Revealed how trends prefer youth with different accentuation of character.

Keywords: accentuation of character, psychology of music, perception of music.

В статье осуществлен теоретический анализ особенностей восприятия музыки и ее воздействия на психику человека. Эмпирически исследованы особенности восприятия музыки юношами с различными акцентуациями характера. Установлены особенности связей отдельных параметров восприятия музыки, а именно - лад, ритм, темп и вербальные ассоциации. Выявлено то, какие направления предпочитают юноши с различными акцентуациями характера.

Ключевые слова: акцентуация характера, психология музыки, восприятие музыка.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначається пошуком нових прикладних психологічних технік, шляхів розв'язання практичних завдань психології та психотерапії. В результаті, сферою наукового інтересу ряду спеціалістів стала психологія музики в якості самостійного предмету досліджень, а також як теоретичне підґрунтя для музикотерапії. Незважаючи на тривалу історію досліджень, на сьогоднішній день все ще не існує єдності у теоретичних

підходах, які би пояснювали особливості сприймання музики, її вплив на людину, й, відповідно, немає однозначної думки щодо особливостей використання впливу музики з метою психокорекції й психотерапії.

Широке коло психотерапевтів використовує музику як допоміжний, або й основний інструмент психологічного впливу, проте їх методологія носить суттєві відмінності. Так, зараз широко розвивають теорію й впроваджують в практику метод «слухової» терапії Альфреда Томатіса; ефект Моцарта, розроблений Доном Кемпбеллом, музикотерапію Ганса-Гельмута, Деккера-Фойгта і багато інших.

Психофізіологічним підґрунтям сприйняття музики є здатність відчувати окремі звуки, основними фізичними характеристиками яких є частота, амплітуда і складність. Відомо, що ці характеристики створюють специфічні психологічні ефекти: частота – висоту тону; амплітуда – гучність; складність – тембр[6].

На фізіологічному рівні звук впливає на кілька параметрів. По-перше, на електромагнітну провідність клітинних структур, а також на їх електрохімічну активність, цей феномен називається неспецифічним акустико-біорезонансним ефектом; по-друге, на слухову рецепцію, сприймання; по-третє, на вібротактильну рецепцію. Фізіологічне підґрунтя для емоційної реакції на музику можна пояснити за допомогою резонансної теорії слуху Гельмгольца. Як відомо, кінцевим апаратом слухового органа є Кортієвий орган, який міститься на основній перетинці, що простягається вздовж всього спірального каналу – закрутки. При відчутті звукових хвиль частина сигналів із рецептора слуху потрапляє до лімбічної системи (емоційного мозку), в коркові аналізатори центральної нервової системи а також здійснюється вплив на гіпоталамо-гіпофізарну систему. Останнє пояснює, зокрема, реакцію вегетативної нервової системи на музичний стимул.

Отже, музика має властивість впливати на перебіг фізіологічних та психічних процесів людини. Класифікувати особливості цього впливу спробував Г.Г.Деккер-Фойгт, запропонувавши концепцію ерготропності і трофотропності музики. Ерготропна музика – це музика, в якій переважає пунктирний ритм

(ритмічна картина, що утворюється при збільшенні долі такту на пів тривалості за рахунок подвійного зменшення наступної, слабшої долі, позначається крапкою справа від ноти), йде поступове прискорення, основний лад – мажорний, присутні дисонанси (поєднання двох і більше звуків, що не задовольняють і не заспокоюють музичне чуття, внаслідок того, що їх вібрації чи коливання рідко співпадають), найпоширенішим динамічним відтінком є форте (з італ. «голосно»). У слухача ерготропна музика викликає підвищення судинного тиску, прискорення пульсу і дихання, ритмічне скорочення мускулатури, розширення зіниць, підвищення чутливості шкірних покривів.

Наше сприймання лише тоді визнає поєднання звуків милозвучним, коли дисонанс «розв'язується», тобто переходить у консонанс – стійке співзвуччя певної тональності. Лише наявність дисгармонії й дисонансів дозволяє музиці залишатись цікавою.

Існують також такі музичні структури, що мають протилежну дію. І якщо ерготропне звучання може привести до збудження, напруження, а дуже часто і до перенапруження, то трофотропна музика може стати причиною розслаблення і розкутості. Трофотропна музика має наступні характеристики: ритми менш підкреслені, ударні, переважає мінорний лад, багато консонансів, невисока гучність. Класичним прикладом трофотропної музики є будь-яка колискова. Така музика сприяє нормалізації серцево-судинного тиску; вирівнюванню дихання; розслабленню мускулатури; звуженню зіниць; зменшенню подразливості шкіри; виникненню почуття спокою, пов'язаного з відчуттям задоволення.

Трофотропна музика стимулює блукаючий нерв і парасимпатичний відділ вегетативної системи, викликаючи сповільнення й послаблення всіх вегетативних функцій [2].

Отже, можна стверджувати, що неемоційним шляхом можна досягнути музику лише тоді, коли мається на увазі лише сприймання зовнішньої будови музичного твору: його ритмічності, тембру, гармонії, форми і т. д. Основна ж частина сприймання музики базується на емоційному переживанні, яке

формується завдяки асоціаціям про події чи особи, фантазіям, тощо. Залежно від виду, музика по-різному впливає на суть емоційного переживання, хоча на фізіологічному рівні якісні зміни завжди мають місце і є однаковими не залежно від особи слухача, та його способу трактування своїх емоцій.

Метою нашого дослідження є виявити особливості сприймання музики юнаками з різними акцентуаціями характеру.

Задля досягнення поставленої мети, ми звернулися до реалізації таких *завдань*: 1) виявити особливостей сприйняття музики юнаками з різними акцентуаціями характеру; 2) встановити особливості зв'язків окремих параметрів сприйняття музики, а саме – лад, ритм, темп та вербальні асоціації; 3) дослідити те, яким напрямом надають перевагу юнаки з різними акцентуаціями характеру.

Нами було висунуто припущення, що існує зв'язок між акцентуаціями характеру юнаків й напрямками музики, яким вони надають перевагу, що може бути зумовлено як особливостями музики: її ритмічними, темповими та ладовими характеристиками, умовами, в яких особа слухає музику, параметрами, на яких вона акцентує увагу (текст, музика, складові), так і особливостями особистості.

У дослідженні використовувались авторська анкета та методики: модифікований патохарактерологічний діагностичний опитувальник А. Є. Личко, Н. Я. Іванова, особистісний диференціал, семантичний диференціал. Анкета №1 включала тринадцять питань, які стосувались оцінки досліджуваними різних музичних напрямів, виділення улюбленого напрямку і особливостей прослуховування даного напрямку. Анкета №2 включала п'ять питань, які стосувались особливостей прослуховування композиції, яку найчастіше слухав досліджуваний за останній тиждень.

Дослідження складалось із двох етапів. На першому етапі досліджувалось сприймання різних напрямів музики юнаками з різними акцентуаціями характеру, та особливості сприйняття тих напрямків, які позначаються як улюблені. У ньому взяло участь шістдесят респондентів віком від 17 до 21 року.

У другому етапі взяло участь тридцять дев'ять осіб, протягом чотирьох тижнів один раз на тиждень проводились заміри, які стосувались особливостей сприймання композиції, що ними прослуховувалась найчастіше протягом тижня, а саме, оцінки досліджуваними себе під час прослуховування за методикою особистісного диференціалу, та оцінки прослуханої композиції за параметрами семантичного диференціалу.

Це дало нам змогу оцінити особливості підбору музики юнаками, та виявити, які особливості особистості співвідносяться з параметрами прослуханих композицій. Оцінка композицій здійснювалась за наступними параметрами: ритм (стандартний/ ламаний); темп (повільний/ помірний/ швидкий/ дуже швидкий); лад (мінорний/ мажорний).

На основі загального кореляційного аналізу встановлено, що юнаки, у котрих в більшій мірі виявляється гіпертимна акцентуація характеру, схильні описувати свою музику як «світлу» ($r=0,40$) і «свіжу» ($r=0,42$). Юнаки з гіпертимним типом акцентуації характеризуються оптимізмом і підвищеним емоційним фоном, ці якості можуть переноситись й на їх сприйняття музики як світлої, оскільки саме життя сприймається ними у світлих кольорах.

Під час прослуховування названої ними композиції, вони описують себе як «діяльних» ($r=0,37$), «чуйних» ($r=0,45$), «дружелюбних» ($r=0,30$), «впевнених» ($r=0,37$) та «товариських» ($r=0,44$).

Досліджувані, в яких переважають риси циклотимної акцентуації характеру надають перевагу таким музичним напрямам як реп ($r=0,35$) та джаз ($r=0,37$), проте низько оцінюють електронну музику ($r=-0,35$).

Музика, яку особи з вираженими циклоїдними рисами часто прослуховують, мало відповідає їх настрою ($r=-0,30$). Циклоїдна акцентуація знаходиться в кореляційних зв'язках з рисами, якими такі досліджувані описують себе під час прослуховування, а саме: «безвідповідальний» ($r=0,32$), «егоїстичний» ($r=0,40$), «черствий» ($r=0,29$), «в'ялий» ($r=0,39$), «несправедливий» ($r=0,32$), «ворожий» ($r=0,45$), «невпевнений» ($r=0,39$), «відлюдкуватий» ($r=0,40$).

Також циклоїдна акцентуація корелює з такими характеристиками музики як «довга» ($r=0,30$), «груба» ($r=0,37$), «нестійка» ($r=0,37$). Такі оцінки можуть містити похибку, оскільки не відомо в якій фазі (гіпертимній чи субдепресивній) знаходилися досліджувані на період дослідження. Особливості оцінки себе дають підстави припустити, що йдеться про субдепресивну фазу, для якої є цілком логічним незадоволеність оточуючою дійсністю, що також може переноситись на музику, тобто оцінювання її як такої, що не відповідає настрою. Надання переваги джазу, який відомий як напрям, де переважають музичні імпровізації, раптові відходи від основного ритму, зміни настроїв, метафорично «накладається» на характеристику про циклоїдної особистості, її емоційні коливання між позитивним та негативним полюсами.

Юнаки із ознаками лабільної акцентуації характеру надають перевагу власне музиці, а не тексту ($r=-0,34$). Музика, яку вони для себе обирають повинна бути простою за ритмічною організацією (композиції з складнішою ритмічною організацією оцінюють низько ($r=-0,42$)). Особи з лабільною акцентуацією серед усіх музичних напрямків найвище оцінюють шансон ($r=0,44$). Прослуханим композиціям вони надають таких характеристик: «шершавий» ($r=0,35$), «грубий» ($r=0,37$), «темний» ($r=0,31$) та «нестійкий» ($r=0,37$). Себе у момент прослуховування вказаних композицій вони характеризують як «поступливих» ($r=0,33$), «слабких» ($r=0,35$), «мовчазних» ($r=0,32$), «в'ялих» ($r=0,35$), «ворожих» ($r=0,42$), «невпевнених» ($r=0,36$), «відлюдкуватих» ($r=0,31$), «нещирих» ($r=0,36$). Цілком логічно, що юнаки з лабільним типом акцентуації обирають для себе шансон. Це підтверджується тим, що вони надають перевагу музиці із простішою ритмічною організацією, чим шансон, зокрема, відрізняється від інших напрямів. Можна припустити, що юнаки з цією акцентуацією характеру обирають для себе музику малоемоційну, через особисту емоційну завантаженість: сильні емоції дуже часто змінюють одна одну, переходячи з однієї полярності на іншу, що може втомлювати особу. Тому такий вибір музики може слугувати захистом від надлишкових емоцій.

Юнаки з ознаками астено-невротичної акцентуації не високо оцінюють альтернативу ($r=-0,38$) та рок ($r=-0,30$). Крім того, музика, яку юнаки з цією акцентуацією обирають для прослуховування, зазвичай не відповідає настрою ($r=-0,36$), характеризується як «довга» ($r=0,31$). А сама особа під час прослуховування сприймає себе як «поступливу» ($r=0,30$) і «в'ялу» ($r=0,33$). Негативну оцінку альтернативної музики й року можна трактувати таким чином: обидва напрями характеризуються яскраво вираженою інтенсивністю й складною ритмічною організацією. Оскільки музика з яскраво вираженим ритмом, здатна змінювати фізіологічні ритми завдяки, то можна припустити, що прослуховування композицій цих напрямів втомлює юнака з астено-невротичною акцентуацією. Для того, щоб уберегтись від втоми, яку може викликати емоційно навантажена музика, такі юнаки надають перевагу музиці з простим ритмічним малюнком та коротким композиціям.

Юнаки з сензитивною акцентуацією характеру надають перевагу джазу ($r=0,40$) та шансону ($r=0,44$). Під час прослуховування музики вони сприймають себе як «нечесного» ($r=0,32$). Причому музика, яку любляють юнаки із сензитивною акцентуацією, не викликає сильних емоцій ($r=-0,36$), і дуже рідко викликає емоції взагалі ($r=-0,38$) а також рідко спонукає до конкретних дій ($r=-0,39$). Не типові кореляційні зв'язки виявляються у цієї акцентуації, оскільки сам тип описується як надмірно чутливий, а отримані дані стверджують, що музика не викликає у досліджуваних сильних емоцій і взагалі рідко викликає будь-які емоції, й, тим більше, не може спонукати до діяльності. Крім того, цікаве поєднання симпатії до джазу, який більш емоційний в музичній організації, і шансону, який зачіпає емоції у текстовому супроводі. Ми можемо лише висунути припущення про те, що завдяки музиці, юнаки з сензитивним типом акцентуації захищаються від надмірного емоційного реагування, яке їм властиве.

Юнаки з вираженими ознаками тривожно-педантичного типу акцентуації надають перевагу репу ($r=0,39$) та шансону ($r=0,29$). Музика, яку обирають для себе особи з цією акцентуацією характеризуються мінорним ладом ($r=-0,36$). У

цієї акцентуації виявлені кореляції із характеристиками музики: «шершавий» ($r=0,33$) і «довгий» ($r=0,37$). Тривожно-педантичний тип об'єднує осіб, які часто відчують загрозу, почувають себе дуже вразливими. Реп та шансон є досить агресивними напрямками, зокрема в текстовому супроводі, що може компенсувати у осіб цієї групи почуття незахищеності.

Юнаки з епілептоїдною акцентуацією схильні прослуховувати музику наодинці ($r=0,31$), надають перевагу як репу ($r=0,37$) так і шансону ($r=0,37$). При тому, вказані ними композиції вирізняються мінорним ладом ($r=-0,39$). Епілептоїди схильні визначати музику, яку вони слухають як «шершаву» ($r=0,45$), «грубу» ($r=0,35$), «темну» ($r=0,32$), «черству» ($r=0,34$). Особи з епілептоїдним типом акцентуації описуються як імпульсивні, інертні та схильні до дисфорій, а такі напрями як реп та шансон у своїх текстах описують тематику складності життя, що має прямий зв'язок з дисфоричною поведінкою. Проте, на нашу думку, в цьому випадку емоційне навантаження має саме текст, а не музика. Вони надають перевагу музиці з мінорним ладом, що логічно поєднується з властивим епілептоїдному типу злісно-тужливим емоційним фоном.

У осіб з вираженими ознаками шизоїдного типу акцентуацій характеру надають перевагу металу ($r=0,32$) та фолку ($r=0,34$). Також виявляється позитивний кореляційний зв'язок з здатністю музики викликати агресію ($r=0,29$). Юнаки з цією акцентуацією надають своїй музиці такі характеристики як «нестійка» ($r=0,46$) і «черства» ($r=0,34$), і не схильні характеризувати її як «світлу» ($r=-0,41$). При чому, в момент прослуховування музики вони характеризують себе як «відповідальних» ($r=-0,43$), «відкритих» ($r=-0,52$), «добрих» ($r=-0,42$), «діяльних» ($r=-0,30$), «енергійних» ($r=-0,41$), «дружелюбних» ($r=-0,35$), «впевнених» ($r=-0,45$), «товариських» ($r=-0,60$), «чесних» ($r=-0,41$). Як бачимо, юнаки з шизоїдною акцентуацією схильні сприймати себе під час слухання музики відповідно до негативних характеристик з біполярних пар особистісного диференціалу, тобто безвідповідальними, замкнутими, егоїстичними, бездіяльними, в'ялими, відлюдкуватими, невпевненими,

ворожими і нечесними, а саму музику як черству і нестійку. Більшість з цих особистісних ознак притаманні для шизоїдної акцентуації. Також юнаки із цією акцентуацією захоплюються металом, який відрізняється складністю ритмічної композиції, інтенсивністю, й часто швидким темпом, що пояснює саме таку оцінку музики.

Юнаки з істероїдним типом акцентуації віддають перевагу класичній музиці ($r=0,44$). Музику, яку вони найчастіше прослуховують схильні вважати «короткою» ($r=0,31$), із мажорним ладом ($r=0,30$). Мажорний лад у класичних композиціях робить їх легкими і грайливими для сприймання, що цілком властиво особам з істероїдним типом. Крім того, зацікавлення класикою може бути зумовлено тим, що такий напрям не є поширеним у підлітково-юнацькому середовищі й може викликати зацікавлення й захоплення особами, які надають йому перевагу.

Досліджувані з ознаками нестійкого типу акцентуацій надають перевагу поп-музиці ($r=0,39$) та шансону ($r=0,39$). Вираженість цієї акцентуації корелює з мінорним ладом ($r=0,33$). І свою улюблену музику вони описувати як «солодку» ($r=0,38$) та «світлу» ($r=0,31$). Поп-музика та шансон є найбільш популярними напрямками, найчастіше трансльованими по телебаченню і радіо, відповідно, не потрібно прикладати вольових зусиль, щоб обрати для себе таку музику. В дослідженні виявилось також і те, що особи з нестійкою акцентуацією надають перевагу мінорній музиці, що відповідає тематиці обраних ними музичних напрямів.

Висновки. Таким чином, ми виявили певну закономірність в відносинах виду «людина-музика». Ця закономірність полягає в тому характер визначає деякою мірою вибір юнаком улюбленого напрямку в музиці та особливості сприйняття музики загалом. Отже, сприйняття музики залежить не лише від засобів емоційної виразності в музиці, але й від характеру. Зокрема характер людини може визначати ставлення і до композиційних особливостей музики (ритму, темпу чи ладу). Було виявлено, що юнаки з різними акцентуаціями

обирають для себе музику, яка за своїм «характером організації» метафорично накладається на сукупність рис в рамках тієї чи іншої акцентуації. Лише гіпертимна акцентуація не пов'язана з жодним напрямом в музиці, це може бути пояснено тим, що зацікавлення і захоплення гіпертимних осіб є досить мінливими і неглибокими і ця особливість їх характеру поширюється на сприймання музики.

Важливо також і те, що музика викликає специфічні для різних акцентуацій вербальні асоціації. Це може говорити і про те, що музику ми сприймаємо близькою до мовлення, тобто вона теж несе певний зміст, який кожен тлумачить відповідно до власної системи інтерпретацій. Проте в цьому дослідженні важливим є саме те, що система інтерпретації змістовного наповнення музики залежить від характеру.

Також наявним є зв'язок між особливостями самосприйняття і сприйняття музики. Спостерігається закономірність, яка полягає в тому, що особи, які високо оцінюють в собі позитивні риси, аналогічно позитивні, або асоціативно приємні характеристики обирають і для музики, яку вони слухають. У. Джеймс писав: «...особистість людини складає загальна сума всього того, що вона може назвати своїм» [5]. Цей висновок очевидно можна застосувати до сприйняття музики.

Отримані нами результати співвідносяться з формулою Деккер-Фойгта, яка стверджує, що «М (музика) призводить до Е (емоцій) завдяки А (асоціаціям) про С (ситуацію) та О (осіб)» [2], тобто емоції, які викликає музика, особливості сприймання музики залежать не стільки від патернів музики, скільки від особистості слухача, його індивідуального досвіду й особливостей асоціативного процесу.

В зв'язку з цим відкривається потенціал для наступних досліджень, які би пов'язували особливості сприймання музики з різними властивостями особистості, її феноменологічними проявами, тощо. Результати дослідження можуть використовуватись для планування корекційної роботи, що здійснюється за допомогою музики.

Використана література:

1. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статистика, динамика, систематика. – НН.: Изд-во НГМД, 1998. – 128 с.
2. Декер-Фойгт Г.-Г. Введение в музыкотерапию. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.
3. Кэмпбелл Д. Дж. Эффект Моцарта / Пер. с англ. Л. М. Щукин – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – 320 с.
4. Леонгард К. Акцентуированные личности. – Ростов Н/Д: Феникс, 2000. – 544 с.
5. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков — Санкт-Петербург: Речь, 2010. — 256 с.
6. Психология личности. Т. 1. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2008 – 512 с.
7. Шиффман Х. Ощущение и восприятие. – 5-е изд., Изд-во «Питер», 2003. – 928 с.